

Evolució demogràfica i reproducció social. Els grups residencials de Culla (1721-1758).

Modest Barrera Aymerich

1. Objectius, fonts i metodologia.

Historiadors i antropòlegs demanen el desenvolupament de la demografia històrica per comprendre, si de cas un poc, els models de les societats preindustrials. En l'origen d'aquesta coincidència està la consideració de les organitzacions domèstiques com a formes universals (LÉVI-STRAUSS, 1986). Finalment, el bucle explicatiu es tanca quan considerem que la hipòtesi de la universalitat de les formes familiars és la conseqüència no sols de la recerca antropològica sinó també, i diríem que sobretot pel que a nosaltres respecta, de la recerca demogràfica. En efecte, són els estudis relatius a la demografia històrica els qui han posat de manifest, sobretot atenent a les variables de natalitat i nupcialitat, la importància de la família, si més no del grup domèstic coresident, com l'agent per excel·lència de reproducció social (MARTÍNEZ, 1996: 27), la qual alhora remet a les formes de producció i consum en la seua organització primigènia i, aleshores, més simple. D'aquesta manera, restem en condicions d'afirmar que junt al mode de producció, junt a les relacions de classe, existeix un àmbit, el de la reproducció social, que organitza bàsicament el procés històric.

En la dècada dels anys setanta l'anomenat *Grup de Cambridge* plantejà un sistema de classificació i metodologia per a l'explotació dels censos de població. Sense negar la validesa, quant que operativitat, de la seua proposta, també es ben cert que qualsevol aplicació dels criteris proposats ha de reconèixer les limitacions inherents a la pròpia font¹. És a dir, la forma residencial reflectida en un cens sols és una fase en el procés del cicle familiar i, per extensió, de la reproducció social. Fora d'insistir en els problemes d'estudi de la família des de perspectives estàtiques, preferim aprofundir en el perfeccionament de la seua metodologia, la qual cosa, i

¹ La metodologia proposada, sobre la qual tornarem endavant, fou objecte d'unes crítiques que, al nostre parer, capgiraven sobre la validesa de la font, el cens, i l'ús que se'n feia d'ella. És a dir, que el cens obviava l'anomenat cicle familiar consistent en una successió de fases de les quals la font només n'assenyalava una que *per se* no representa l'estructura familiar. Sobre aquestes qüestions, a més d'altres referides a la diferenciació necessària entre grup domèstic i grup residencial, remeten a les síntesis elaborades, per exemple, per ROIGÉ (1995: 127-8) o SEGALÉN (1992: 37 i ss.)

sempre a la recerca de tornar a introduir la dimensió temporal, podem fer emprant dos procediments. Així, en primer lloc, a partir d'un únic cens es poden distingir els tipus de grups domèstics a partir de l'edat del cap de família². D'altra banda, també podem reconstruir el curs domèstic a través de llargues sèries de censos, la qual cosa permetrà conèixer les forces de fusió i fissió del grup domèstic (ROIGÉ, 1995: 128). Si fa o no fa com el mètode de reconstrucció de famílies, tot i salvant les distàncies, l'anàlisi de sèries de censos ens remet a processos de duració llarga que permeten oferir una imatge dinàmica del grup residencial, diferenciant les característiques estructurals de les purament conjunturals (SEGALEN, 1992: 44). Aquesta és l'opció metodològica que ens proposem desenvolupar aplicada al cas de Culla, ben entès que ni l'estadi en el que ens troba la nostra investigació, ni el marc d'un article, en el qual, a més a més, procedim a retre compte per primera vegada d'aquesta, permeten anar més enllà de la proposta metodològica i unes conclusions que, per tot plegat, no descartem poder revisar posteriorment.

La font emprada són els registres d'acompliment pasqual, és a dir, les llistes que el retor havia d'elaborar per portar un control del nombre dels seus feligresos i, aleshores, de l'acompliment per part d'aquests dels preceptes als quals s'obligaven els catòlics. Aquesta font ha estat ja utilitzada anteriorment (PÉREZ GARCÍA, 1988; GARRIDO, 1992), malgrat que no sovinteja el seu ús, bé per motius inherents a la seua conservació com, si més no això pensem, pels inconvenients que planteja en l'aplicació per als estudis de caire demogràfic. Inconvenients no gens menyspreables com ara, i ens referim a les sèries emprades per nosaltres³, el que no es reculla l'edat -circumstància que delimitava la nostra opció metodològica, orientant-la envers l'anàlisi serial de la font-. Aquest entrebanc no és l'únic, ni tan sols el més important, també hem de remarcar la falta de rigor, fet constatable quan comparem les dades seriades, la qual cosa provoca que la població i les cases, també els seus components, de vegades varien d'un any a un altre sense cap altra explicació, circumstància extensible igualment a la mancança de l'edat -la qual cosa condiciona la tria metodològica-, al fet que en veritat no és una font demogràfica i sí un mètode

² És allò que ja hem realitzat sobre el cas de Castelló de la Plana a partir del vecindari per al repartiment de l'equivalent de 1803 (BARRERA, M. I ESTEBAN, T., 1998).

³ Arxiu Municipal de Culla (A.M..C.), sig. 30-1. El lligall abasta des de l'any 1720 fins al 1909, tanmateix aquesta sèrie no és contínua sinó que, en uns casos, presenta buits importants i, en altres, serioses deficiències en l'estat de conservació, per la qual cosa ens hem decidit a centrar l'estudi en els anys compresos entre 1721 i 1758, malgrat que entre 1739 i 1743 no s'ha conservat la documentació. Quant a les deficiències que innegablement té aquesta font reconeixem que el més adient seria creuar-la, no sols amb altres de tipus fiscal, sinó també amb altres de caire demogràfic, com per exemple ha fet Estrella Garrido (1992), cosa que en un futur pensem fer i, aleshores, tornar a retre compte del resultat de les nostres investigacions.

per a procedir al control i enquadrament social per part del clero secular. No obstant això, és precisament el seu caràcter serial el que permet arribar a esbrinar la tendència general per damunt de les possibles irregularitats que amb caràcter puntual, però també sovintejat, hi podem trobar.

Entre els avantatges fem esment de tota una allau de dades obtingudes a partir de la diferenciació del tipus d'hàbitat, masover o dispers i pobletà o concentrat. Dins de cadascun d'ells, la informació es recull per cases, és a dir per grups residencials, on, a més del nom de tots els components, s'identifica el matrimoni, o en el seu defecte, qualsevol dels altres estats; també apareixen assenyalats com a tals els fills i, cas d'haver-ne, els criats. Heus ací com les llistes nominatives d'acompliment pasqual permeten identificar el grup residencial⁴, el qual d'altra banda es també una eina metodològica que respon a un criteri de classificació morfològic, el que precisament també s'emprava a l'època. Identificar el grup residencial i inscriure'l en la dinàmica històrica, tal i com la pròpia evolució demogràfica, gràcies al caràcter serial, quant que anual de la font, és el principal dels nostres objectius.

Finalment la validesa de la font adquireix relleu en el medi, és a dir, en l'objecte d'anàlisi que no és altre que la població de Culla en el lapsus cronològic que va des de 1721 fins a 1758. No és alié a la tria la disponibilitat de la font, que en el cas de Culla la tenim amb caràcter serial durant aquests anys, bé que hi ha un buit entre 1739 i 1743, però també és cert que a partir d'aquesta possibilitat hi entren en joc altres factors com ara el fet que la sèrie s'inscriba en una conjuntura de creixement demogràfic, sobre el qual, a més a més, disposem dades i anàlisis en quantitat i qualitat suficient⁵, però sobretot el que la documentació permeta avaluar aquesta evolució, així com també les estructures residencials, en una zona deprimida en la que el mas, expressió de l'existència d'un hàbitat dispers amb les seues connotacions econòmiques, té, encara avui, una importància cabdal⁶. Aleshores, la possibilitat d'avaluar, en el marc d'una comunitat com Culla,

⁴ Allò que l'anomenat *Grup de Cambridge*, i en general els historiadors anglosaxons, expressa amb l'expressió de *household*, que convé diferenciar d'un altre concepte, i aleshores també eina metodològica, com ho és el de grup domèstic que sovint es confonen. El concepte de grup residencial respon a un criteri morfològic i, per això, es circumscriu a les formes estructurals de residència. Tanmateix, el grup domèstic remet a un criteri de funció que, aleshores, inclou les activitats dels membres del grup residencial (ROIGÉ, 1995: 128).

⁵ Entre les més importants remetem als treballs de BERNAT, J.S. i BADENES, M.A. (1994) i PÉREZ, J.M. i ARDIT, M. (1988).

⁶ Situació que és extensible a la de la comarca i, en general, a tot el rerepaís del nord del País Valencià. Entre les obres, diguem-ne generals, resulta molt interessant la lectura de VIRUELA (1992); entre les que ja fan referència a Culla, bé que només de manera puntual, cal remarcar el treball d'ALIENA (1987). Finalment, concretament sobre Culla tenim la monumental, per moltes coses, obra col·lectiva titulada *Imatge de Culla* (1994 i 1995), d'on destaquem els treballs d'ALBIOL (1994), de SANCHIS (1995) i de VICIANO i CERVERA (1995).

el procés de reproducció social, en el qual es confronten dos àmbits, el de la llar, on s'organitza el treball, i el del conjunt social, que proporciona el recursos (COMAS, 1998: 105), troba un interès afegit perquè la complexitat d'aquest procés capgira al voltant de la relació i evolució de la població concentrada i dispersa. Un procés de reproducció social complex que, tanmateix, només podem presentar en les seues línies més esquemàtiques, atés l'estadi en el qual es troba la nostra investigació.

2. Evolució demogràfica i reproducció social. Un cas d'evolució divergent?

La població cullerana durant el període d'estudi s'insereix en una dinàmica de creixement que podem avaluar a través de dues fonts, les llistes nominatives d'acompliment pasqual i les anomenades sèries vitals. La temptació de diferenciar entre creixement real i vegetatiu s'esvaeix només procedim a comparar allò representat en el gràfic i quadre número 1, perquè les fortes oscil·lacions oferides per les llistes sols poden ser atribuïdes a la pròpia font mentre que les sèries vitals apunten un creixement més homogeni i sostingut. En qualsevol cas, tant una com l'altra assenyalen una tendència alcista, més forta en el cas de la diferència entre naixements i defuncions, també més aproximada a allò que es desprén de les fonts censals⁷. Siga com siga, totes les fonts, però fonamentalment les sèries parroquials, apunten una forta expansió demogràfica, de caràcter endogen i sostingut, més important, si cal, durant el segon terç del segle, coincidint amb una conjuntura econòmica també favorable (PALOP, 1977: 279; ESTEBAN, 1997: 642).

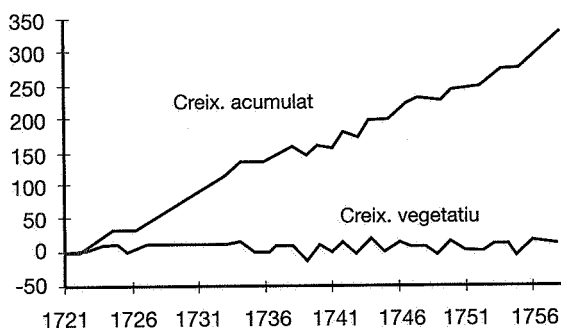
Favorable, si més no quant a la producció de cereals, tal i com correspon a un tipus de societat que depén de la terra per a tot perquè tot s'obtenia d'aquesta: de l'ager, el menjar, la beguda i la llana, i del *silvus*, el combustible, el pasturatge, i els materials de construcció (VIRUELA, 1992: 153-4). En definitiva allò que hom podia anomenar una economia orgànica, de la qual Culla en podria ser un veritable paradigma, més si cal, si tenim en compte que la forma d'accés a l'explotació de la terra que més sovinteja és per arrendament i que el pagament es faria en espècie⁸. D'això s'esdevé que l'objecte de la nostra anàlisi era una comunitat molt pobra, sense a penes entrades ni sortides, que no siguen per nodrir productes bàsics que ells no produeixen com ara l'oli (VIRUELA, 1992: 154-5). Dins d'aquests

⁷ Així, sempre aplicant un coeficient de quatre al número de focs, en 1692 Culla comptaria amb 272 habitants, 244 en l'any 1721, passaria a 384 ànimes en 1730 i, finalment, el cens de Floridablanca, el més fiable, recull 850 habitants. Les dades provenen de l'obra de Bernat i BADENES (1994).

⁸ VIRUELA (1992: 145-6). A més a més, aprofundint en el caràcter absentista de una part molt important de Culla: ALIENA (1987: 147-190) i SANCHIS (1995: 596).

paràmetres es justifica la presència i la importància del mas, expressió no sols d'un hàbitat dispers, sinó també d'una economia agrària, quant que orgànica, de base bladera, organitzada al voltant de la lògica de l'autarquia que, no obstant això, comercialitza alguns productes, sobretot per tal d'afrontar el pagament d'impostos, de productes que no es produïen i de jornals; aquests es justifiquen des de la mateixa lògica que fa del mas no sols una unitat de producció sinó també una empresa de dimensions familiars que segons el seu cicle, és a dir, en funció de les seues dimensions en un moment concret, bé amb caràcter estacional o per circumstàncies familiars, necessitava del concurs de treball remunerat⁹. D'aquesta manera el mas, arrossegava del poble, entés des de la perspectiva de l'hàbitat concentrat, on fonamentalment viurien propietaris menuts, de vegades tan sols jornalers, que completarien els seus ingressos treballant en els masos¹⁰. Es tractaria, doncs, de dues realitats econòmiques dins d'un mateix poble, de dues comunitats, la masovera i la pobletana, però, al cap i a la fi, complementàries o, si s'escau, subordinada aquesta a l'altra, i en aquesta complementarietat també un certa divergència.

Gràfic núm. 1. Evolució del creixement demogràfic cullerà a partir de les sèries vitals¹¹.

⁹ El caràcter autàrquic consistiria en una orientació o tendència de les activitats desenvolupades envers la subsistència, la qual cosa no podia llevar d'acudir als mercats. En aquesta anàlisi coincideixen, des de perspectives diferents, Barrera, A. (1991: 223-4) -el qual parla d'utopia domocèntrica-, COMAS (1988, 100-2) i AYMARD (1983, 1394-1409). Amb aquest darrer autor també coincidim a pensar que és preferible el terme de remuneració que el de salari, perquè la implicació capitalista d'aquest hauria de garantir la reproducció física de la mà d'obra.

¹⁰ VIRUELA (1992: 153-8), ALIENA (1987: 127-8). Sobre la presència d'artesans, bé que pocs, metge i retor en la comunitat pobletana, així com la major importància de la població masovera, atés que entre aquesta es trobaven els diferents càrrecs administratius remetem a la informació continguda en els registres d'acompliment pasqual (A.M.C. sig. 30-1), en els quals, a més, podem corroborar que els membres de l'anomenada oligarquia local (Sanchis, 1995: 596), tenen llur residència en masos.

¹¹ Elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes i publicades per ROCA, J. I BERNAT, J.S. (1996:264-77).

Quadre núm. 1.- Evolució del nombre de cases i d'habitants de Culla.

ANY	MAS					POBLE					TOTAL		
	Cases	%	Hab.	%	Raó	Cases	%	Hab.	%	Raó	Cases	Hab.	Raó
1721	47	58,02	217	65,56	4,62	34	41,98	114	34,44	3,35	81	331	4,09
1722	44	54,32	208	62,65	4,73	37	45,68	124	37,35	3,35	81	332	4,10
1723	51	58,62	178	64,49	3,49	36	41,38	98	35,51	2,72	87	276	3,17
1724	48	55,81	164	62,12	3,42	38	44,19	100	37,88	2,63	86	264	3,07
1725	57	60,00	215	64,56	3,77	38	40,00	118	35,44	3,11	95	333	3,51
1726	56	60,22	232	67,25	4,14	37	39,78	113	32,75	3,05	93	345	3,71
1727	48	60,76	211	66,77	4,4	31	39,24	105	33,23	3,39	79	316	4,00
1728	48	56,47	244	64,89	5,08	37	43,53	132	35,11	3,57	85	376	4,42
1729	47	69,12	222	73,75	4,72	21	30,88	79	26,25	3,76	68	301	4,43
1730	49	56,98	204	63,95	4,16	37	43,02	115	36,05	3,11	86	319	3,71
1731	49	54,44	174	54,89	3,55	41	45,56	143	45,11	3,49	90	317	3,52
1732	44	52,38	149	57,09	3,39	40	47,62	112	42,91	2,80	84	261	3,11
1733	58	58,00	216	62,07	3,72	42	42,00	132	37,93	3,14	100	348	3,48
1734	59	55,14	243	61,83	4,12	48	44,86	150	38,17	3,13	107	393	3,67
1735	55	58,51	252	64,78	4,58	39	41,49	137	35,22	3,51	94	389	4,14
1736	59	59,00	280	67,80	4,75	41	41,00	133	32,20	3,24	100	413	4,13
1737	58	55,24	299	66,74	5,16	47	44,76	149	33,26	3,17	105	448	4,27
1738	55	59,12	285	65,67	5,18	43	43,88	149	34,33	3,47	98	434	4,43
(...)													
1744	51	48,57	247	60,84	4,84	54	51,43	159	39,16	2,94	105	406	3,87
1745	63	52,94	322	65,31	5,11	56	47,06	171	34,69	3,05	119	493	4,14
1746	63	52,07	317	64,69	5,03	58	47,93	173	35,31	2,98	121	490	4,05
1747	63	53,39	328	65,60	5,21	55	46,61	172	34,40	3,13	118	500	4,24
1748	61	54,46	297	66,29	4,87	51	45,54	151	33,71	2,96	112	448	4,00
1749	64	52,89	340	64,89	5,31	57	47,11	184	35,11	3,23	121	524	4,33
1750	61	52,14	333	62,36	5,46	56	47,86	201	37,64	3,59	117	534	4,56
1751	63	51,64	343	61,58	5,44	59	48,36	214	38,42	3,63	122	557	4,57
1752	59	48,76	317	57,74	5,37	62	51,24	232	42,26	3,74	121	549	4,54
1753	60	50,00	344	62,66	5,73	60	50,00	205	37,34	3,42	120	549	4,58
1754	66	55,00	369	64,74	5,59	54	45,00	201	35,26	3,72	120	570	4,75
1755	70	56,91	407	66,18	5,81	53	43,09	208	33,82	3,92	123	615	5,00
1756	68	55,74	364	63,64	5,35	54	44,26	208	36,36	3,85	122	572	4,69
1757	67	53,60	358	61,30	5,34	58	46,40	226	38,70	3,90	125	584	4,67
1758	66	53,23	351	60,73	5,32	58	46,77	227	39,27	3,91	124	578	4,67

L'anàlisi demogràfica a partir de les llistes nominatives d'acompliment pasqual, vegeu el quadre núm. 1, no fa altra cosa que reflectir aquesta realitat, a més de corroborar la tendència apuntada per les sèries parroquials. Així, quant a l'evolució demogràfica queda ben palesa, malgrat els problemes inherents a la font, la intensitat del creixement durant el període estudiat. Es tractava d'un autèntic salt quantitatiu que implicà canvis de caire qualitatiu. En efecte, l'augment del nombre de cases, de grups residencials, és significatiu, però més ho és l'increment dels habitants, sempre de manera general, i de resultes d'això el creixement demogràfic es veu reflectit també en un augment del quocient familiar, és a dir, en un augment del número de membres del grup residencial.

Aquesta seria la conseqüència més remarcable del creixement demogràfic, sempre tenint en compte que ens movem en la dinàmica del temps curt, de la conjuntura, la que s'esdevé de la pròpia font. Cercant les possibles causes, hom podria pensar que aquesta situació era producte de la intensitat del creixement, tanta que, quasi de manera natural, el nombre de membres de les cases augmentava de resultes d'una reducció de la mortalitat produïda al si d'una bona conjuntura econòmica. Tanmateix, tot i acceptant la validesa d'aquesta conjectura, ben cert és que se'ns antulla una mica ximple, no sols perquè és monocausal sinó també perquè s'hi constaten diferències importants entre la comunitat pobletana i la masovera, per això és que també atribuïm l'augment de la raó del grup residencial a la rigidesa de l'estructura econòmica, és a dir, a la dificultat d'accedir a la propietat, si més no explotació, de la terra. Aleshores, en un medi en el qual bona part dels masovers ho eren per establiment o arrendament (ALIENA, 1987: 150-168; VIRUELA, 1992: 145-6), essent prohibida la pràctica del subarrendament, o les dimensions i les condicions de les explotacions desaconsellava, no oblidem el fort component autàrquic de l'economia, una fragmentació que les faria inviables -això sobretot pel que faria a la comunitat pobletana-, el grup residencial absorbiria una part d'aquest creixement atorgant un component de flexibilitat, de capacitat d'adaptació, en un medi econòmic caracteritzat per dosis de rigidesa elevades, si més no pel que fa a l'estructura de la propietat¹².

Rigidesa de l'estructura de la propietat i d'accés a l'explotació de la terra però, tanmateix, flexibilitat en l'organització de la producció i reproducció, precisament allò que entraria dintre de l'esfera de l'acció familiar¹³. L'estalvi, circumstància obligada quan la conjuntura era bona, quan no hi havia altres formes de provisió, la intensificació de l'explotació dels recursos, tant de la terra com de la ma d'obra, constituïrien les fites d'una organització de la producció econòmica que immediatament ho era de la reproducció social en permetre mantenir al si de la família els individus que no tenen fàcil accés al mercat de la terra i, aleshores, a la seua independència econòmica (CHAYANOV, 1974: 89 i ss.). Les seues funcions atorgaven la flexibilitat necessària que permetia l'adaptació a unes circumstàncies

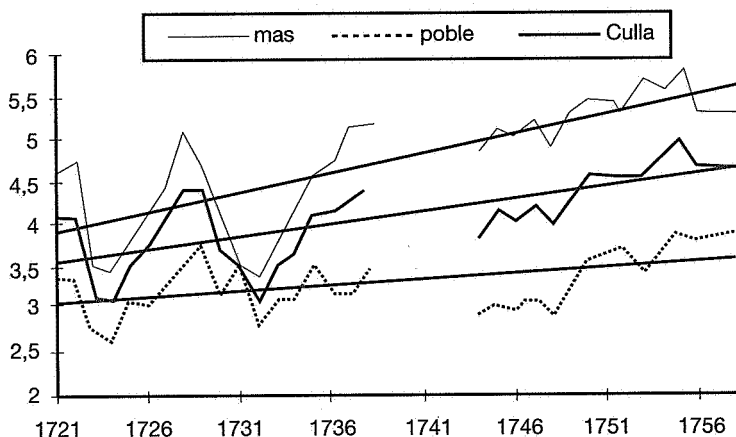
¹² Com diria GODELIER (1989: 11-23), les relacions socials que organitzen l'acció de l'home sobre la natura, la producció i la distribució actuen com a veritables relacions de producció que donen peu a processos.

¹³ De bell nou la confrontació dintre d'un procés de reproducció social entre la llar i allò que podríem anomenar el context del mode de producció.

canviants, les de la conjuntura, dins del mode de producció¹⁴.

Així doncs, seria aquesta dimensió flexible de l'economia familiar, malgrat que no il·limitada, la que permetria finalment el creixement demogràfic en donar-li un caràcter més sostingut. Ben entés que aquesta dimensió familiar del creixement demogràfic no contradiu els esquemes malthusians, ben al contrari, i per això no hem d'oblidar que augmenta també el número de grups residencials, sinó que complementa, en permetre entendre'ls millor, l'engalzament entre els moviments llargs de la producció i la població. Seria l'expressió palmària de l'existència d'un espai, el de la reproducció social, que actua dintre del mode de producció. Aquest determina el primer, no debades la grandària dels grups residencials oscil·laria, en termes generals o bé diferenciant la població pobletana de la masovera, dintre d'una banda de fluctuació que no mai traspassa els límits d'allò considerat com a possible en el marc del conjunt social, però també es ben cert que el marge d'acció en l'organització de la reproducció social possibilitava, fent-lo operatiu, aquest engalzament entre els moviments llargs de la producció i la població.

Gràfic núm. 2. Evolució del quocient i línia de tendència.

¹⁴ La grandària de la família influiria en l'extensió de la terra conreada, si més no en el caràcter intensiu de la seua explotació, així com en la capacitat de consum, de manera que, segons Chayanov, el camperol subsisteix com a classe perquè no tendeix a sobrepassar el límit de les seues necessitats, o possibilitats diríem nosaltres. Unes possibilitats que, si més no això pensem, li atorgaven a la família camperola una capacitat d'adaptació no sols en funció de la seua grandària sinó també de les possibilitats d'accés a l'explotació de la terra. Sobre aquestes consideracions és recomanable la lectura, a més de l'autor original, de les reflexions contingudes en COMAS (1988: 84-8) i AYMARD (1983: 1393-4).

Engalzament també operatiu quan descendim a l'anàlisi més acurada diferenciant la comunitat pobletana i la masovera de Culla, dues comunitats en una, aquesta més important, en termes absoluts i relatius, que la pobletana, però, en qualsevol cas, també complementàries¹⁵. Engalzades perquè, en qualsevol dels dos casos la terra, l'accés a la seua explotació, es configuraria com el principal factor de les estratègies reproductives, malgrat que, per ser més o menys important segons siga el mas o el poble, la incidència de l'evolució demogràfica sobre la morfologia dels grups residencials done trets diferents.

Recordem que el mas, quant que espai diferenciat, es configurava com una explotació que es pretenia autosuficient, aleshores gran, malgrat que sovint arrendada o establida -essent els pagaments en espècie-. Només per això, en allò que podríem qualificar de factor estructural, caldria atribuir-li als grups residencials que comprenia una grandària major, tot just el necessari per utilitzar millor les seues capacitats de producció adequant l'explotació de la terra a la disponibilitat de mà d'obra; però també atenent a l'evolució de la conjuntura, alcista en el cas que ens ocupa, manifestaria un sostre més elevat, gairebé de sis residents per casa en la dècada dels cinquanta -gràfic número 2-. En última instància, la conjuminació de tots dos aspectes, estructural i conjuntural, convergia en una menor projecció del nombre dels grups residencials, circumstància lògica perquè l'accés a la terra constituïa la base de les seues estratègies reproductives¹⁶.

Diferent seria el cas de la comunitat pobletana, tal i com ja advertíem abans, fornida per jornalers o propietaris menuts, també per artesans -això sí, ben pocs-, i d'un col·lectiu ben específic constituït pels grups residencials encapçalats pel metge, per l'escrivà, i pel retor. En qualsevol cas, el panorama seria el d'una certa dissociació entre producció i explotació, és a dir, la terra no era un factor tan determinant com en el mas en el joc de la reproducció social, perquè es viuria més en funció de l'explotació de les capacitats personals, fonamentalment de l'ús de la capacitat de treball. En aquest context, les dimensions dels grups residencials era menor, com també ho seria el marge de fluctuació. No es tracta de negar-li la flexibilitat que indubtablement té -només cal veure el quadre número 1-, però, tanmateix, el que sí sembla és que les circumstàncies generals d'accés a la terra en el medi pobletà condicionaven les possibilitats de la reproducció

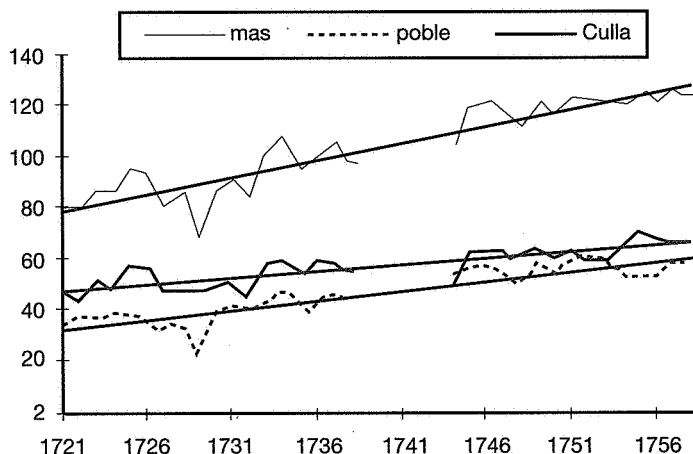
¹⁵ La documentació emprada permet seguir el trànsit de grups residencials sencers, o bé de manera individual, des d'una comunitat a una altra durant el període estudiat. Aquest és un aspecte que intentarem desenvolupar en treballs futurs.

¹⁶ Durant la primera meitat del segle XVIII es constata a Culla l'ampliació de superfície conreada, bé que en quantitat no mesurable; d'altra banda, també ha estat constatada, inspirada per la lògica dels terratinents, la unió de dos masos, fet que també contribuiria a l'augment de la raó (ALIENA, 1987: 159-160).

social perquè el marge d'adaptació que capgirava al voltant de la grandària de les cases tenia el sostre més baix i, aleshores, la capacitat de fluctuació més restringida. No seria aliena aquesta hipòtesi al fet que, per contra, el número de grups residencials evolucionara amb un major dinamisme que en el cas de la comunitat masovera, i és que si no hi havia tanta riquesa rústica a repartir res no impedia, ans el contrari, l'establiment de noves residències tan prompte com s'assolira la suficient maduresa -remeten al gràfic número 3-, més si cal en un medi pobletà en el qual la proximitat física permetia el desenvolupament dels processos de socialització (REHER, 1988: 11; BARRERA, M. i ESTEBAN, T., 1998:48-9).

Ben entés que això no lleva, si de cas matisa, la validesa del procés de reproducció social en el conjunt de la població cullerana, perquè les dues comunitats, la masovera i la pobletana, creixen durant el període analitzat tant en nombre de grups residencials com en la grandària d'aquests, sense que això alterara significativament el pes de cadascuna d'elles en el conjunt de la població cullerana, com si d'una mena d'equilibri ecològic existira al si d'una economia orgànica. A partir d'aquesta premissa es quan podem subratllar la divergència existent entre una comunitat masovera que en la qual el creixement demogràfic incideix més en les dimensions dels grups residencials, i una altra pobletana en la qual, per contra, l'evolució demogràfica té major ressò en l'augment dels grups residencials i no pas en la raó d'habitants per casa. Siga com siga, uns processos de reproducció social que es veren condicionats per llurs possibilitats d'accés a la terra, la qual cosa provocava unes estratègies d'adaptació consistents en un augment tant del nombre de cases com, sobretot, de la grandària dels grups residencials.

Gràfic núm 3. Evolució del nombre de cases i línia de tendència.

3. Reproducció social i morfologia dels grups residencials.

Aquesta evolució, de manera global, es veia reflectida en una morfologia dels grups residencials en la qual predominaven les formes simples¹⁷. No seria aliena aquesta circumstància a la lògica inherent al sistema de transmissió de béns conjuminada amb l'arrelament d'una sort de costum en les pautes de convivència que faria de la forma nuclear l'eix del cicle familiar (BARRERA, M. i ESTEBAN, T., 1998: 73). Aquesta constatació, palesada en el quadre número 2, dóna a pensar que entre les dos conseqüències del creixement demogràfic cullerà, augment del nombre de cases i de les dimensions d'aquestes, seria la primera la que es configuraria com una mena de tendència natural, essent l'increment de la raó una mena d'adaptació a la lògica del fort creixement que esmorteix la que seria tendència natural perquè es feia més difícil l'accés als mitjans de producció. Per això és que, malgrat el predomini de les formes simples, quant que nuclears, les formes extenses augmentaren la seua importància en el decurs dels anys. Cercant les raons possibles no podem sinó fer esment de l'anàlisi abans proposada; és a dir, que la dinàmica del creixement demogràfic no només podia traduir-se en un augment del nombre de cases sinó que havia d'engegar quant de flexible podia ser la reproducció social, per adaptar-se a la rigidesa creixent del mode de producció -tant més rígid quant major seria el creixement-, i aquesta flexibilitat o capacitat d'adaptació seria en el cas de Culla l'augment de la raó dels grups familiars.

A més a més, i ja descendant a una anàlisi més acurada, alhora que diferenciada, de les formes residencials, cal fer esment del fet que en la comunitat masovera les formes residencials simples pràcticament queden reduïdes als grups nuclears -no hi havia a penes de solitaris i d'indeterminats-, circumstància que d'alguna manera venia condicionada pel propi medi, no sols en la seua dimensió física sinó que també econòmica; en altres paraules, l'hàbitat dispers i els seu component autàrquic, més si cal quan l'accés a la terra es veia subordinat a les pràctiques de l'establiment o l'arrendament, difícilment podia permetre l'existència de formes residencials poc nombroses, fet que ja era més assumible en el medi pobletà, més si cal quan podia tractar-se de població d'edat avançada, si més no per la lògica pròpia d'un espai caracteritzat per la proximitat física. Aquest tret, d'altra banda, ja podria explicar per què les formes extenses tenien més

¹⁷ Els criteris de classificació estan establerts a partir dels proposats per LASLETT (1974: 85). La distinció entre els simples -un cap de família- i complexos -més d'un-, respon a criteris d'operativitat. Entre els primers trobem els solitaris, els indeterminats (sense estructura familiar aparent) i els nuclears -on l'estat del cap pot ser el de vidu-; els complexos poden ser extensos, quan hi ha una llar principal que conviu amb algun de caràcter secundari -una sola persona generalment-, o múltiples, quan hi ha més d'una llar, més d'un cap. Més informació sobre el tema, així com un tractament de la informació, per exemple a BARRERA, M. i ESTEBAN, T. (1998: 45 i ss).

importància entre la comunitat masovera, només que siga per haver integrat els solitaris en altres formes residencials, originalment nuclears o bé ja extenses o múltiples.

Quadre núm 2. Estructures residencials de Culla¹⁸.

	MAS										POBLE									
	E		M		N		S		I		E		M		N		S		I	
	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.	Cs.	Hb.
1721	12,8	13,8	4,3	7,4	83,0	78,8					11,8	20,2			73,5	73,7	8,8	2,6	5,9	3,5
1722	18,2	22,6	2,3	1,9	79,5	75,5					10,8	11,3	2,7	3,2	70,3	76,6	8,1	4,0	8,1	4,8
1723	17,6	21,3			82,4	78,7					5,6	6,1	5,6	8,2	75,0	78,6	11,1	4,1	2,8	3,1
1724	16,7	20,7	8,3	11,0	72,9	67,7	2,1	0,6			2,6	3,0	2,6	4,0	76,3	83,0	13,2	5,0	5,3	5,0
1725	8,8	8,8			87,7	98,8	1,8	0,5	1,8	0,9	2,6	2,5			81,6	89,8	10,5	3,4	5,3	4,2
1726	14,3	16,4	1,8	1,7	82,1	81,0	1,8	0,9			2,7	4,4			78,4	85,8	10,8	3,5	8,1	6,2
1727	10,4	10,0	14,6	20,9	70,8	67,3	4,2	1,9			6,5	8,6	9,7	11,4	67,7	69,5	6,5	1,9	9,7	8,6
1728	14,6	16,4	18,8	23,0	64,6	59,4	2,1	1,2			13,5	15,2	16,2	25,0	62,2	57,6	8,1			
1729	14,9	13,1	19,1	26,1	66,0	60,8					9,5	12,7	19,0	29,1	57,1	50,6	4,8	1,3	9,5	6,3
1730	22,4	26,0	8,2	9,8	69,4	64,2					2,7	2,6	16,2	24,3	78,4	70,4			2,7	2,6
1731	12,2	13,2	8,2	10,3	77,6	75,9	2,0	0,6			7,3	9,8	9,8	13,3	78,0	74,8	2,4	0,7	2,4	1,4
1732	11,4	11,4	9,1	12,8	79,5	75,8					5,0	6,3			87,5	89,3	5,0	1,8	2,5	2,7
1733	15,5	18,1	6,9	8,8	74,1	71,8	1,7	0,5	1,7	0,9	14,3	16,7	9,5	16,7	71,4	65,2	4,8	1,5		
1734	15,3	18,1	11,9	18,5	69,5	62,6	3,4	0,8			4,2	4,7	10,4	17,3	72,9	73,3	10,4	3,3	2,1	1,3
1735	16,4	16,7	12,7	18,3	69,1	64,3			1,8	0,8	5,1	5,8	7,7	10,2	82,1	82,5	5,1	1,5		
1736	22,0	20,7	13,6	21,4	64,4	57,9					7,3	8,3	4,9	6,0	82,9	84,2	4,9	1,5		
1737	22,4	23,1	19,0	26,8	58,6	50,2									91,5	96,0	6,4	2,7	2,1	1,3
1738	25,5	25,6	16,4	21,1	58,2	53,3					2,3	2,0			88,4	94,0	7,0	2,0	2,3	2,0
(...)																				
1744	19,6	21,5	5,9	8,5	72,5	69,6	2,0	0,4			14,8	16,4	3,7	6,9	70,4	69,8	3,7	1,3	7,4	5,7
1745	23,8	26,7	6,3	8,7	68,3	64,3	1,6	0,3			14,3	18,1	5,4	8,8	69,6	66,1	5,4	1,8	5,4	5,3
1746	27,0	28,1	7,9	10,1	65,1	61,8					13,8	22,0	1,7	3,5	74,1	68,2	6,9	2,3	3,4	4,0
1747	28,6	29,9	7,9	10,4	63,5	59,8					16,4	26,7	1,8	3,5	70,9	64,0	7,3	2,3	3,6	3,5
1748	27,9	31,3	4,9	5,1	67,2	63,6					15,7	21,2	2,0	3,3	72,5	68,2	2,0	0,7	7,8	6,6
1749	25,0	27,4	7,8	8,8	67,2	63,8					15,8	19,0			73,7	74,5	5,3	1,6	5,3	4,9
1750	24,6	27,6	6,6	8,7	67,2	63,4	1,6	0,3			17,9	20,9			73,2	76,1	7,1	2,0	1,8	1,0
1751	27,0	28,6	6,3	7,6	65,1	63,6	1,6	0,3			13,6	17,8			78,0	79,9	8,5	2,3		
1752	22,0	27,4	5,1	6,3	69,5	65,0	1,7	0,3	1,7	0,9	17,7	21,1			75,8	77,2	6,5	1,7		
1753	23,3	26,5	6,7	7,3	66,7	64,8	1,7	0,3	1,7	1,2	10,0	12,7			81,7	83,4	5,0	1,5	3,3	2,4
1754	19,7	22,5	9,1	9,8	68,2	66,4	1,5	0,3	1,5	1,1	22,2	25,4	3,7	5,0	72,2	69,2	1,9	0,5		
1755	22,9	24,3	5,7	6,4	68,6	68,1	1,4	0,2	1,4	1,0	17,0	19,2	7,5	10,6	71,7	69,2	3,8	1,0		
1756	27,9	28,0	5,9	6,6	64,7	65,1	1,5	0,3			18,5	21,6	5,6	6,7	72,2	70,7	3,7	1,0		
1757	25,4	26,3	7,5	8,7	65,7	64,8	1,5	0,3			10,3	14,2	1,7	2,2	82,8	81,0	3,4	0,9	1,7	1,8
1758	27,3	28,8	9,1	11,4	63,6	59,8					19,0	21,1	1,7	2,2	74,1	74,0			5,2	2,6

No només això sinó que també evolucionaren amb una major projecció. En efecte, en el cas del col·lectiu pobletà, en el qual fins i tot podríem atribuir el relleu de les formes indeterminades a la imprecisió de la pròpia font, el grups nuclears es mantenen majoritaris durant tot el període analitzat, oscil·lant al voltant d'un setanta per cent, mentre que les formes extenses manifestaven unes fortes oscil·lacions, que plantejen també l'interrogant sobre la fiabilitat de la font, però en qualsevol cas gairebé sempre per baix del vint per cent fins la dècada dels cinquanta i un poc per damunt a partir d'aquest moment. Tanmateix, pel que feia a la comunitat masovera

¹⁸ Per raons d'espai i de claredat hem preferit resumir les dades reproduint només els percentatges, els quals han estat obtinguts a partir dels totals de cases i d'habitants reproduïts en el quadre número 1.

s'enregistrà durant el període analitzat un fort increment de les formes complexes, sobretot extenses, paral·lel al descens dels grups nuclears -les altres formes simples a penes tingueren relleu-, de manera que arribaren a abastar al voltant d'un terç de les residències masoveres, percentatge si de cas més elevat pel que feia als habitants per la lògica pròpia dels grups extensos. De bell nou, el fort creixement demogràfic que incidiria en el procés de reproducció social promovent un augment del nombre de membres dels grups residencials.

4. Conclusió.

La perspectiva metodològica que hem desenvolupat consisteix en l'anàlisi seqüencial de llargues sèries de llistes nominatives, les d'acompliment pasqual, que malgrat les limitacions importants que innegablement tenen, per això la necessitat de creuar-les amb altres fonts de caire demogràfic, permeten relacionar l'evolució demogràfica amb la dels grups residencials acostant-nos al procés de reproducció social. Acostant-nos perquè, i aquesta és una de les premisses, junt al mode de producció i les relacions de classe hi ha un altre espai, el de les formes de producció i consum, que també ofereixen claus explicatives dels processos històrics. Aquesta primera premissa implica una altra, que les comunitats camperoles de l'Antic Règim estaven alhora supeditades, quant a l'extensió i morfologia, per les condicions de la producció en què es trobava la família que explotava la unitat econòmica.

L'aplicació d'aquestes directrius dóna com a resultat que en el cas de Culla durant el període 1721-58 el creixement demogràfic provocà no sols un augment del nombre de cases, sinó també del número de membres dels grups residencials. I això perquè la rigidesa de l'estructura de la propietat i de l'accés a l'explotació de la terra aniria acompanyada de la flexibilitat necessària en l'organització de la producció per part de les unitats familiars. Una flexibilitat o capacitat d'adaptació evident tant en el cas de la comunitat masovera com en el de la pobletana, només que donant resultats diferents perquè també ho eren les condicions de producció. Així, en el cas de l'hàbitat dispers l'augment més significatiu fou el de la relació de membres per casa, mentre que en el concentrat, amb un quocient menor, l'increment del número de cases assolí una projecció major. Com també passà en el cas de les formes residencials complexes entre la comunitat masovera, procés també significatiu en la pobletana, només que en aquesta la representativitat de les formes nuclears pràcticament es mantingué inalterable. Tot plegat, una capacitat d'adaptació dels grups residencials que apuntava envers un espai, el de la reproducció social, dintre del mode de producció, el qual permet entendre millor l'engalzament entre els moviments llargs de la producció i la població.

Bibliografía.

ALBIOL VIDAL, S. (1994): «Els establiments de Culla» en *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750^è aniversari de la Carta de Població (1244-1944)*, vol. I, Culla, pp. 357-74.

ALIENA MIRALLES, R. (1987): *La pluma y la renta: Linaje, patrimonio y escritura en el Norte Valenciano (1650-1790)*, Castelló de la Plana.

AYMARD, M. (1983): «Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie» en *Annales ESC*, n° 38-6, pp. 1392-1410.

BARRERA AYMERICH, M. i ESTEBAN CASTILLO, T. (1998): *Demografía, familia y economía a finales del Antiguo Régimen en Castelló de la Plana*, Castelló de la Plana.

BARRERA GONZÁLEZ, A. (1991): *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*, Madrid.

BERNAT MARTÍ, J.S. i BADENES MARTÍN, M.A. (1994): *Crecimiento de la población valenciana (1609-1857)*, València.

CHAYANOV, A.V. (1974): *La organización de la unidad económica campesina*, Buenos Aires.

COMAS D'ARGEMIR, D. (1998): *Antropología económica*, Barcelona.

ESTEBAN CASTILLO, T. (1997): «El molino harinero. El horno de pan de cocer. Las panaderías. Condiciones para sus arrendamientos por los particulares y el Ayuntamiento de Castellón (siglo XVIII)» en *Estudis Castellonencs*, n° 7, pp. 613-47.

GARRIDO ARCE, E. (1992): «Casa y compañía: la familia en la Huerta de Valencia, siglo XVIII» en *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, X, 3, 63-81.

GODELIER, M. (1989): *Lo ideal y lo material*, Madrid.

LASLETT, P. (1974): «Introduction: the history of family» en *Household and family in past time*, Cambridge, pp. 1-90.

LÉVI-STRAUSS, C. (1986): «Prólogo» en *Historia de la familia, t. I*, Madrid, pp. 11-15.

MARTÍNEZ LÓPEZ, D. (1996), *Tierra, herencia y matrimonio. Un modelo sobre la formación de la burguesía agraria andaluza (siglos XVIII-XIX)*, Jaén.

PALOP RAMOS, J.M. (1977), *Fluctuaciones de precios y abastecimiento en la Valencia del siglo XVIII*, Valencia.

PÉREZ GARCÍA, J.M. (1988): «La familia campesina en la huerta de Valencia durante el siglo XVIII» en *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, VI, 2, pp. 5-28.

PÉREZ GARCÍA, J.M. i ARDIT LUCAS, M. (1988): «Bases del crecimiento de la población en la edad moderna» en *Estudis sobre la població del País Valencià*, I, València, pp. 199-222.

REHER, D-S. (1988): *Familia, población y sociedad en la provincia de Cuenca, 1700-1970*, Madrid.

ROCA ALBALAT, J. i BERNAT MARTÍ, J.S. (1996): «Les sèries vitals del municipi de Culla. Segles XVI-XX» en BERNAT MARTÍ, J.S. (ed.): *Les sèries vitals valencianes. Volum I. Les comarques septentrionals*, València, pp. 257-91.

ROIGÉ VENTURA, X. (1995): «Del censo al grupo residencial. Familia y curso doméstico en el Priorat (Cataluña, s. XIX-XX)» en *Familia y sociedad*, 3/95, pp. 127-58.

SANCHIS ALFONSO, J.R. (1995): «Riquesa i propietat a Culla a començament del segle XVIII» en *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750^è aniversari de la Carta de Població (1244-1944)*, vol. II, Culla, pp. 591-610.

SEGALEN, M. (1992): *Antropología histórica de la familia*, Madrid.

VICIANO AGRAMUNT, J.LI. i CERVERA SOS, A. (1995): «El mas de Penyacalba (terme de Culla) i el seu arxiu particular» en *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750^è aniversari de la Carta de Població (1244-1944)*, vol. II, Culla, pp. 629-54.

VIRUELA MARTÍNEZ, R. (1992): *Morella: Poblamiento, industria y agricultura*, Castelló de la Plana.